

BAUMAN'IN BÜROKRATİK RASYONALİTE OLGUSUNA ETİK YAKLAŞIMI*

Özet

Zygmunt Bauman “bürokratik rasyonelite” olgusuna oldukça şiddetli eleştiriler getirmiştir. Bauman rasyonelite eleştirisinde Max Weber'in çalışmalarından oldukça geniş ölçüde yararlanmışır. Weber ile rasyonelite yaklaşımında hatırı sayılır benzeşmeler olsa da, bürokrasinin ahlaki eksiklikleri konusunda çarpıcı farklılıklar ortaya koymaktadır. Bauman'ın Weber'den ayrılması, modern toplumun bürokratikleşmesinde rasyonelitenin önemli etik sorunlara yol açmasını vurgulamasıyla başlar. Bu çalışmada Bauman'ın bürokratik rasyoneliteye etik yaklaşımı incelenmektedir. Bauman'ın bürokratik rasyonellik eleştirisinin temel yapısı şekillendirildikten sonra, Weberyen bakış açısına benzer görünen bürokratik rasyonelitenin ahlaki eksikliğine dair yaklaşımlarının Weber'den önemli farklılıklar gösterdiği açıklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bauman, bürokratik rasyonelite, etik.

Abstract

Bauman in his book “Modernity and the Holocaust”, launched an impressive and sustained critique of bureaucratic rationality. In this paper I outline the main frame of Bauman's bureaucratic rationality, although it seems similar Weberian standpoint, Bauman's conclusions about the moral vacuity of bureaucratic rationality are quite different from Weber's standpoint.

Keywords: Bauman, bureaucratic rationality, ethics.

Giriş

İnsanlık tarihinin aydınlanma, sanayi devrimi ve diğer dönüşümlerle girdiği modernleşme süreci oldukça yoğun eleştiriye uğramıştır. Modern toplum ve kurumlarına getirilen bu eleştiriler içerisinde Baumaninkiler, ifade ve tespitlerinin çarpıcılığıyla öne çıkmaktadır.

*Yard. Doç. Dr. Muhittin Tataroğlu Muğla Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Rasyonel kurallarla işlemesi öngörülen bürokratik örgütler gerçek hayatta kendilerinden beklenenler dışında farklı sonuçlar doğurabilmektedir (Oktay, 2003: 2). Bürokratik örgütler yasal-rasyonel düzenlemelerin ulaşmak istediği hedeflerden kolayca sapabilirler. Esasen bürokratikleşme nedenlerinden biri olan karmaşık yapı içerisinde bürokrasiler işlemeyen ve ihtiyaçları karşılamayan yönere her zaman sahiptirler ve bu özellik onların ahlakdışı sonuçlar yaratmasına kolaylıkla sebep olabilir. Bürokratik örgütlerin işlemelerinde rasyonel formel yapılanmanın çeşitli olumsuz sonuçlara (ahlaki) yol açtığı bununla birlikte informel oluşumların, katı kuralcılık gibi özelliklerin yarattığı sakıncaları telafi etmekte önemli işlevler gördüğü ifade edilmiştir (Gibbons, 2003: 754). Holocaust, bu bakımdan rasyonalitenin etken olduğu en çarpıcı örneklerden olması bakımından önemlidir.

Modernite ve Holocaust adlı eserinde Bauman modern toplumların tümünde var olan rasyonel bürokratik örgütler sayesinde soykırım potansiyeline sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bauman'a göre soykırım, ender rastlanan bir bileşim olmasına rağmen bize tamamen bildik ve sıradan gelen faktörlerin bileşiminin bir ürünüdür ve bu faktörler tüm modern toplumlarda vardır (Bauman, 1997:16).

Bauman'ın bahsettiği bu faktörler, Weberyen bürokrasi, modern bilim ve teknoloji, şiddet tekeline sahip olan merkezi bir devletten oluşmaktadır. Bu unsurların bileşimi, Bauman açısından bireyin ahlaki davranabilme yeteneğini aşındırması açısından önem taşımaktadır. Burada dramatik olan ise bu unsurların hepsinin tüm modern toplumlarda var olmasıdır. Bu bakımdan gelişmiş modern bürokrasiye sahip olan tüm toplumlar soykırım potansiyelini içinde barındırmaktadır.

Bauman "bürokratik kültür"e soykırım gibi ahlaki trajedilerin gerçekleştirilmesinde özel bir rol atfetmektedir. (O'Kane, 1997). Bürokratik kültür, insanları yönetsel objeler olarak görme ve işlem ve eylemlerinde insanları "nesne" olarak ele alma eğilimindedir. İnsanlar idari muamelelere tabi tutulacak "nesnelere" düzeyine indirildiği anda soykırım düşüncesini yaratan atmosfer gelişir ve nihayetinde sonuca ulaşabilir (Bauman, 1997: 33-34).

Bauman, bürokratik kurumlara yönelttiği eleştirilerde geniş ölçüde Weber'in bulgularından yararlanmışır. Ancak genel olarak Weber ile müttefik olduğu izlenimini vermesine rağmen bürokratik yönetimdeki etik ve insani eksikleri analiz etme konusunda Weber'den farklı bir yol izlediği; hatta karşıt yargılara vardığı söylenebilir.

Bu çalışmada ilk önce Bauman'ın bürokrasiye yönelttiği eleştiriler ana hatlarıyla ifade edildikten sonra, Bauman'ın bürokratik gücün ahlaki yoksunluğa yol açtığı iddiasının Weber'in antitezini oluşturduğu anlatılmaktadır. Weber'in, çalışmalarında bürokratik gücün gelişmesi hakkındaki endişelerini ifade ederken, oldukça sınırlı bir çerçevede kaldığı; Bauman'ın ise bürokratik güç konusunda Weber'den oldukça farklı ve yüksek düzeyde endişeler taşıdığı açıklanmaktadır.

Bauman'a Göre Bürokrasi

Bauman, bürokrasiyi modern toplumda uygarlaşma sürecinin kurumsal taşıyıcısı olarak tanımlar. Bu tanım, rasyonellik adına şekillendirilmiş ahlaki ket vurmaları veya etik kurallardan kurtulmuş ideal rasyonellik kavramını da içermektedir (Bauman, 1997: 28). Bauman'a göre modern toplumlarda rasyonel bürokrasi ahlaki kriterlerin aşılmasında ya da göz ardı edilmesinde merkezi bir mekanizma rolünü oynamaktadır.

Bauman'a göre Weber'in çalışmaları derinlemesine incelendiğinde, yönetimin rasyonelleştirilmesinde bürokrasinin yaşamsal bir rol oynadığını görülmektedir (Bauman,1997: 28-9). Weber, irrasyonel süreçlere dayalı örgütlere göre bürokratik örgütlerin sonuç merkezli rasyonel davranışları benimsemesinin onlara üstünlük sağladığını iddia eder. Böylece karşılıklı yardımlaşma, dayanışma, karşılıklı saygı gibi resmi olmayan unsurların etik dışılığı engelleyici etkisinin ortadan kaldırılması mümkün olur (1997: 50). Bauman açısından Weberyen bürokrasinin kilit özelliği, ahlaki yozlaşma eğilimini içinde barındırmasıdır. Bürokrasinin davranışları rasyonel koordine etme başarısı aynı zamanda ahlaki boyutun ortadan kaldırılması anlamına da gelir. Rasyonelleştirmenin bu alandaki başarısı, süreç içinde doğal olarak yasallaşıp kurumlaşmıştır. Bu açıdan incelendiğinde modern bürokrasinin esas kaygısı ahlaki susturmaktır ve rasyonel işbirliğinin temel şartını da bu ahlak karşıtlığı oluşturur. (Bauman 1997: 50).

Modern bürokrasi bu açıdan bakıldığında ahlaki bir uyku hapi olarak işlev görür. Bauman'a göre Weber, "bürokratik yapı ve sürecin esası"nın, rasyonel kriterlerin, hizmet edilen amaçların ahlaki değerlerden ayrıştırılması süreci olduğunu iddia eder. Bu ayrışma, birbirine paralel iki sürece dayalıdır. Bunlar çok titiz bir işlevsel işbölümü ve ahlaki sorumluluğun yerine teknik sorumluluğun ikamesidir (Bauman, 1997: 133).

Bauman, bürokrat ile eylemlerinin sonuçları arasındaki "mesafe"nin ahlaki boyutunu kavramlaştırdığından; bürokratik işbölümü, farklılaşma ve uzmanlaşma gibi

özellikleri ahlakın susturulmasının can alıcı unsurları olarak sunmaktadır. Teknik sorumluluk, eylemin kendisi dışında başka bir şeyin aracı veya parçası olduğunun anlamsızlaştırılması bakımından ahlaki sorumluluktan ayrılır. Bürokratin eylemlerinin dış bağlantıları bireyin algı alanından çıkınca bürokratik eylemin kendisi artık bir sonuç haline gelecektir¹. Bu aşamada bürokratik eylem, verimlilik ve başarı gibi kriterlerle değerlendirilir. Özel amaçlara yönelik olarak uzmanlaşmış davranış biçimleri kendisinden uzaklaştırılmış olan sonuçlardan soyutlandığında ahlaki endişeler ortadan kalkar. Ahlaksal kaygı engelinden kurtulan eylem ise artık rasyonellik temelinde değerlendirilir. (Bauman, 1997: 136-7).

Bauman için işlevsel işbölümü, bürokratların birbirinden farklı uzmanlığa dayalı faaliyetlerinin en sonda katkıda bulunduğu soyut ve düşünsel nihai çıktılarının da kapsandığı bürokratik makinenin dişlisi olmaları olasılığını azaltır. Bütün bir süreç en küçük işlere kadar parçalandığında ve görevler birbirinden ayrıldığında, ahlaki farkındalık ve sorumluluk da çözülmüştür. Kendi kişisel görevine yoğunlaşmakla her bürokrat, kişisel çabalarıyla katkıda bulunduğu sonuçla ilgili tüm sorumluluktan kaçınma imkanına ulaşır.

Eylem ve sonuç arasına mesafe koyarak ve süreci bölümlere ayırarak ahlakın susturulması, rasyonelleşme ile de yakından ilişkilidir. Bauman'a göre (1989: 100), ahlaki sorumluluk yerine teknik sorumluluğun ikame edilebilmesi, güçlü bir görev ayrımı ve işlevsel bir işbölümü olmadan mümkün olmaz. Teknik sorumluluk, ahlaki sorumluluktan, davranışın kendisi dışında başka bir şeyin aracı olduğunu unutturması bakımından farklılık gösterir. Bu unutturma, davranışın dışsal ilişkilerinin tamamıyla görüş açısının dışına itilmesi anlamında işlevsel işbölümüyle yakından ilişkilidir (Bauman,1997: 136). Bürokratların davranışları onların kişisel amaçlarıyla ilişkili olduğundan, sadece uygun düşen yargı ve kanaat türlerini benimserler. Bürokratik yapı içinde her bir bürokratik eylem parçasının oluşturduğu bütün süreç, yol açtığı sonuçların ahlaki boyutundan kopmuştur veya unutmaya imkanına sahiptir.

Bir defa karmaşık bir işlevsel işbölümüne sokulduğunda ve bu nedenle onların katkılarının etkilediği nihai çıktılardan ayrıldığında, bürokratlar işi “en iyi” yapma konusunda özgür kalırlar ve işlerini teknik beceri, iş performansının artması gibi gerekleri

¹ Milgram deneyinde bürokratik davranış kalıbı içinde kurbanına kötü muamele etmesi istenen deneğin davranışları, kurbanıyla aynı ortamda bulunması veya görmediği; uzak bir yerde olmasına göre değişiklik göstermektedir. Bkz. Milgram, 1983

en iyi şekilde yerine getirmeye konsantre olabilirler. Ahlak böylece iyi, etkin, özenli, uzman ve çalışkan olma talimatına indirgenmiş olur. (Bauman 1997:137).

İnsandışılaştırma (Dehumanization)

Almanya'nın Yahudilerden kurtarılması kararı alındıktan sonra, bürokrasi bu hedef doğrultusunda çeşitli "rasyonel" çözüm önerileri geliştirmeye koyuldu. İlk anda akla gelen Almanya'daki Yahudilerin topluca ülke dışına gönderilmesi idi. Ancak Nazilerin işgal alanlarını gittikçe arttırmaları ve tüm Avrupa'ya yayılmaları neticesinde bu kez Yahudilerin Avrupa dışına gönderilmesi gündeme geldi. Kıta dışında Dünya'nın çeşitli bölgelerinde uygun yerler arandı. Nazi bürokrasisi rasyonellik gereği yaptığı hesaplamalarda bunun oldukça külfetli olacağı sonucuna vardı. Uzak mesafeler için gereken gemi sayısı, yapılacak harcamalar ve personel ihtiyacı oldukça büyüktü. Ayrıca denizlerde İngiltere ile olan savaş yüzünden gemilerin vurulma ihtimali yüksekti (Arendt, 1994:56-83).

Burada Almanya'yı Yahudilerden arındırma fikrinin siyasi olduğunu ve kendi içinde bürokratik rasyonaliteyle ilişkisi olmadığını vurgulamak gerekir. Bürokratik rasyonalite bu amaca ulaşmak için devreye girmiştir. Bu doğrultuda yapılan eleştirilere karşın (Elias, 1996: 305-313) bürokratik rasyonalitenin tehlikesi, verilen talimat ve gösterilen hedeflerin ahlaki yönünü değerlendirmemesidir. Yahudilerin başka bir bölgeye nakledilmeleri yerine imha edilmelerinin tercih edilmesi, bürokratik rasyonalitenin bir sonucudur (Bauman, 1997: 35-6). Nazi bürokrasisi daha az kaynak gerektiren, daha etkin ve verimli olan yolu seçmiştir. Rasyonalite doğrultusunda çözüm gittikçe daha verimli ve az maliyetli hale getirildi. Örneğin kurşuna dizme yerine topluca gaz odalarına gönderilme daha az masraf ve personel gerektiriyordu, daha düşük maliyetliydi ve daha fazla "üretim" sağlıyordu. Toplama ve imha kampları modern fabrika sisteminin sıradan bir uzantısı durumundaydı. İnsanlar hammaddeyi, "ölüm" ise nihai ürünü oluşturuyordu. Fabrikayı yöneten bürokratin üretim çizelgesinde günde şu kadar birim diye günlük üretim özenle belirtilmişti. (Bauman, 1997: 25)

Weber'in modern bürokrasi, akılcı ruh, verimlilik ilkesi ve bilimsel düşünce yorumlarında Nazi aşırılığını engelleyecek hiçbir mekanizma yer almamaktadır. Bunun yanında ideal tip yasal- rasyonel bürokraside Nazi devletinin yaptıklarını anormal olarak tanımlamayı gerektirecek herhangi bir şey de yoktur. Alman tıpçıları veya teknokratları

tarafından yapılan hiçbir dehşet verici uygulama değer yargılarının öznel olduğu; bilimin ise doğal olarak araçsal ve değerlerden arınmış olması gerektiği görüşüne aykırı değildir. Bürokratik rasyonelleştirme bu bakımdan modern toplumlarda uygarlık tuzakını içinde barındırmaktadır (Fine, 2000:19).

Teknik sorumluluğun ve kuralların ahlaki sorumluluğa üstünlüğü, Bauman'ın "bürokratik işlemlerin amaçlarının insandışılaştırılması (dehumanization) ve nesneleştirilmesi" olarak tanımladığı durumu ortaya çıkarır (Bauman, 1997: 137). Bürokratik eylem veya muameleye maruz olan insanlar ahlaki açıdan nötr, saf teknik terimlerle ifade edilir. Bauman'a göre insandışılaştırma bürokratik faaliyetlerin tümünde kaçınılmaz bir boyutu oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, Weber'in gayrişahsilik prensibiyle benzerlik göstermektedir. Bürokrasi görevini yerine getirirken Weber'in belirttiği gibi tarafsız ve gayrişahsi olduğundan, doğası gereği insani özellikleri göz ardı etmeli, bunun yerine onları nicel değerler olarak kümesi olarak görmelidir. (1997: 138)

İnsandışılaştırma modern bürokrasinin özelliği olan rasyonellik ile yakından ilgilidir. Bürokrasinin hedef kitlesi, insan olarak algılanmamalı ve anımsanmamalıdır (Coşkun ve Asunakutlu, 2001: 188). Bürokrasinin hedef kitlesi olan insanlar bir defa insandışılaştırılarak ahlaki değerlendirmeye konu olma olasılığı kaldırıldığında, artık bu "nesne"ler etik aldırma ile düşünülür. Bu kayıtsızlık ahlaki kökenli herhangi bir karşı geliş ya da bürokratik işleyişi bozucu bir tavırla karşılaştığında, hoşnutsuzluk ve suçlamaya dönüşür (Bauman, 1997: 139).

Bauman'a göre, yasal, rasyonel bürokrasi "sorumluluğu silmek için bir araç"tır (1997: 208). Bu tesir, bürokratik örgütün gündelik ve sıradan işlemleriyle sağlanır: görevlerin en ince şekilde detaylandırılması, rasyonel hesaplama, tarafsızlık, işlerin nesnel olarak yerine getirilmesi ve insanları, insani özelliklerini yok farz ederek, onları nicel varlıklar olarak yönetme. Bu açıdan bürokrasi ahlaki sorumluluğu yok etme makinası olarak tanımlanmıştır (Fine ve Hirsch, 2000: 186). Unsurların bu tarzda birbiriyle ilişkilendirilmesi, Bauman'a göre bürokrasiyi, özünde soykırımsal eylemler konusunda potansiyel olarak muktedir kılmaktadır (1997: 132).

Bauman'ın Bürokratik Rasyonel Eleştirisi ve Weber.

Weber'in modern yasal rasyonel bürokrasi anlayışı Bauman'ın çalışmalarına önemli destek sağlar. Bauman, modern bürokrasinin mutlaka soykırım tarzı bir eylemi

nihai olarak yapacağını iddia etmemektedir. Bireylerin davranışlarını etkileyen bürokratik kültürün ahlaki yoksunluğa yol açacağı, sonuçta da bürokrasinin yarattığı zeminde soykırım tarzı “çözümlerin” kolayca ortaya çıkabileceği endişesini ifade etmektedir.

Bauman’ın “soykırım”ın gerçekleşmesinde bürokratik rasyonalite olgusuna atfettiği role eleştirel yaklaşanlar da olmuştur. Değişik yaklaşımlar rasyonalitenin belirleyiciliğini azaltmaya ve ahlaki etkisini nötr olarak göstermeye çalışmışlardır. Arendt’in Holocaust’un ancak totaliter ideoloji yörüngesinde anlaşılacağını ifade etmesi, (Arendt, 1994:209) rasyonaliteyi mazur göstermekte kullanılmıştır. Totaliter ideoloji, total bir egemenlik sağlamaya çalışır ve “her şeyin mümkün” olduğu bir düzen yaratır. İmkânsız olan, mümkün hale geldiğinde ise aynı zamanda “cezalandırılmaz” da olur. Totaliter rejimler kendi ideolojilerinin evrensel boyutta uygulanabilirliğini sağlamak gibi nihilist hedeflerin gerçekleştirilmesini isterler. Totaliter ideoloji sağduyunun olmadığı işlevsel bir dünya yarattığından faydacı sağduyu arayışları ideolojik ortak his karşısında çaresiz kalır.

Bauman, Holocaust konusunda ideolojiyi göz ardı eden bir yaklaşım göstermemiştir. Aksine bütün suçu Nazi ideolojisinin üzerine atmanın, sorunun önemli nedenlerini gözden kaçırmamıza yol açma (veya normal insanlar olarak vicdanlarımızı rahatlatma) tehlikesini vurgulamıştır. İkinci Dünya Savaşında Nazi bürokrati olan Adolf Eichmann, mahkemedeki savunmasında bürokratik rasyonalite gereklerine dayanarak suçsuzluğunu iddia etmiştir. Eichmann, sıradan bir memur olduğunu, kendine verilen görevi en iyi şekilde yapmakla yükümlü olduğunu, amirlerine ve kurallara uyması gerektiğini, memur ahlakının her durum ve zamanda bunu gerektirdiğini söylemiştir. O sadece kendine verilen görevi yerine getirmiş ve işini iyi yapabilmek için özveri ile çalışmıştır. Emirleri, kuraları ve amirlerini tartışmak, kendi kişisel vicdani kanaatlerini resmi görevine karıştırmak meslek ahlakı açısından kabul edilemezdir (Arendt, 1994: 52). Arendt, Eichmann’ın bürokratik rasyonalite gerekleri savunmasının sorumluluğundan kurtulmasına yetmediğini iddia etmektedir. Bürokrat, eylemlerinin ahlaki sonuçlarının sorumluluğunu taşımalıdır. (Arendt, 1994: 209)

Ancak Bauman’ın bürokratik yaklaşımını eleştirmek için yararlanılan bu ifadeler onun söylemiyle çelişmemektedir. Bauman esasında bürokratik rasyonaliteyi ahlaki sonuçlarla eylem arasındaki bağı kopardığı için eleştirmektedir. Bürokrasiler, rasyonalite adına Holocaust’la isimlendirilmiş olan tehlikeli eğilimlere sapabilirler. Bauman bürokrasinin içinde barındırdığı bu tehlikeye karşı bilinçli ve tedbirli olmayı önermektedir.

Bauman'ın eleştirel söylemi, Weberyen bürokrasi söylemine dayansa da, bürokratik yönetimdeki etik yoksunluk değerlendirmesi, Weber'in antitezini oluşturur. Hem sosyolojik hem de tarihi açılardan incelendiğinde, Bauman'ın bürokrasi analizi, Weber'in yolunu takip ettiğini söylese de temel farklılıklar gösterir. (Bauman, 1997: 28-9)

Bauman, Weber'in bürokrasisini incelerken, Weber'in esas temasının bürokratikleşmenin şekillendirdiği yaşam alanlarının rasyonelleşmesi ve bu sürecin etik ve ahlaki bozulmalar üretmesine vurgu yapmaktadır. Ancak bununla birlikte Weber, rasyonelleşmenin tek bir biçimde algılanmasının sorumlusu değildir. Üstelik Weber, her şeye aynı derecede tesir eden, tek boyutlu ve tek parça bir rasyonelleşme tehlikesine karşı uyarıda da bulunmaktadır. Rasyonelliğe değişmez tek bir anlam yüklemek yerine, sürekli yeniden yorumlama ve tanımlama önermektedir. Ona göre insanlar çeşitli alanlarda, değişik bakış açıları ve birbirinden farklı amaçlar için de rasyonelleştirme ihtiyacı duyabilir. Bir bakış açısına göre "rasyonel" olan, bir başka açıdan "irrasyonel" olabilir (Weber, 1999; 24-25). Weber rasyonalizm tarihinin yaşamın farklı bölümlerinde hiçbir zaman paralel çizgiler izlemediğini ifade etmiştir. Yaşam birbirinden çok farklı biçimlerde rasyonelleştirilebilir. Ancak farklı rasyonelleştirme biçimlerinin ve algılarının olduğu genellikle unutulmuş bir özelliktir. Bu bakımdan Weber, rasyonalizmin tüm farklı şeyler dünyasını kapsayan tarihsel bir süreç olduğunu vurgular.

Weber'e göre bürokratik otoritenin gelişmesi geniş kapsamlı bir fenomendir. Sanayileşme, kapitalizmin gelişmesi, eşit oy hakkı, partilerin kitle partisi haline dönüşmesi gibi unsurlar örgütlü bürokratik makineleri gerektirmektedir. Bürokrasi en verimli araçlarla, verili amaçlara ulaşmaya çalışır, yani rasyonelleşir. Bu rasyonelleşme süreci "dünyanın büyümesini" bozar. Rasyonelleşen ve makineleşen zemin üzerinde insanların sahip oldukları insani ve geleneksel donanımların etkisi kalmaz. (Maley, 2004: 72). Bu aşamadan sonra Weber'in endişesi bürokratik makinenin amansız ilerlemesine karşı "insanlık kalıntısının" nasıl korunacağıdır (Schroeder, 1996: 168-169).

Weber, bürokratik davranışın modern rasyonelleştirme süreci örnekleri olmaktan ziyade kendine özgü bir rasyonelliğe sahip olduğunu iddia eder (Weber, 1978: 973). Weber bürokratik rasyonalite ve tarafsızlığın, Bauman'ın olması gerektiğini düşündüğü epistemolojik bir evrensel bakış açısına gerek duymadığını açık bir şekilde vurgulamıştır.

Bauman, Weber'in yaklaşımında bürokratik rasyonelliğin insani özelliklere dikkate almadan işini gayri-şahsi olarak yapması gerektiği önermesini şiddetle eleştirmektedir.

Bununla birlikte bu “insanları dikkate almamak-gayrişahsilik” kavramını bürokratik yönetimin objesi olan insanların insanlıkdışılaştırılması gibi bir genelleme şeklinde algılamak yerine, Weber’in yaşadığı dönemin kendine özgü tarihi şartları içinde değerlendirilmesi gereklidir. Weber’in ifadesinde yer alan kişi (person) önemli şahsiyetler ve statü sahibi kişiler olarak anlaşılmaktadır. Bürokratların ve bürokratik karar alma işleminin gerektirdiği objektiflik ise bu yüzden kişileri statülerinden ve özelliklerinden ayrı olarak değerlendiren ve bir birey olarak davranılması şeklinde anlaşılmalıdır. Weber böylece tarafsızlık ve yozlaşma tehlikelerinden kaçınılabileceğini söyler. Bu bakımdan, Weber’in bürokratik kültürün davranışları şahsi etkilerden kurtaracağı savının, genel bir insandışılaştırma sürecine dönüşeceğini söylemek çok fazla gerçekçi olmayan ve oldukça fazla zorlama gerektiren bir yorum olacaktır.

Bauman bürokratik kültür ve süreçlerin, bürokratların hizmet ettikleri amaçların ahlaki değerlerinden, rasyonel kriterlerin ayrıştırılması olduğunu söyler. Bu ayrıştırma süreci ise bürokrasiyi güçlü bir ahlaki uyku ilacı haline getirir. Bauman’ın bu önermesinde sorunlu olan husus ise amaçlar ve yükümlülükler ile araçlar arasındaki ilişkinin formel boyutuyla ölçülerek elde edilen gerçekdışı bir rasyonellik anlayışına dayalı olmasıdır. Kişileri dikkate almadan işlerin yürütülmesi bürokratik yönetimin formel rasyonelitesinin kendi başına etik amaçlar belirlemesini sağlar ve kendine özgü yaşam düzeninde kökleşmesini ifade eder. Bu amaçlar ve spesifik yaşam düzeninin tümü ise “büro”dur.

Weber bürokratik yönetimde soya dayalı statü ve prestij farklılıklarını göz önüne almayan resmîleşmiş bir gayrişahsiliğe önem verir. Bu kişilere eşit davranma özelliği de esasında demokratik eşitliğin kaynağını oluşturur. Onun yaklaşımında kişisel özellikleri göz önüne almayan objektif görev anlayışı egemen kuraldır ve herkes eşit muamele görme hakkına sahiptir (Weber, 1986: 206). Aynı şekilde bürokratların kurumsal işlevlerini uygularken otoriteleri altında bulunanların yararını gözeten faydacı bir yaklaşımla düşündüklerini vurgulamaktadır. (Weber, 1978: 225-6).

Temel olarak rasyonel bir şekilde ahlaki hedefleri izlemek her zaman etik açıdan arzulanan bir durum değildir. Weber bu bakımdan tamamen rasyonelleşmiş yasal sistemlere örnek olarak teokratik örgütleri göstermektedir (Weber, 1986: 240). Bauman’ın da formel bir rasyonelite eksikliği olarak tanımladığı aşırı ahlaki gayretkeşlikler de genellikle yine teokratik kurumlarda gözlemlenmektedir. Burada dinî mutlak ilkeler üzerine dayalı olan kararlar, pozitif teknik kural ve süreçler üzerinde kısıtlamalar ve

belirleyicilik yaratabilmektedir. Bauman'ın burada ahlaki mutlakıyetçiliği, şeklen değil özünde rasyonel olduğu için mi meşru formalizme yeğlediğini söylemek mümkün değildir. Meşru formalizm kendi başına süreçsel geçirmezlik ve dayanıklılığıyla ahlaki zorunluluklara üstün gelir. Yasal formalizm, ahlaki zorunlulukları geçersiz kılmasından dolayı “temel etik amaçları” destekleme yeteneğine sahiptir.

Bauman'dan farklı olarak Weber, sosyal ve siyasi yaşamın genel normatif özelliklerini tanımlamak amacıyla rasyonelliğin formel veya gerçek, faydacı veya değer-kökenli (value-oriented) olup olmadığına önem vermemiş ve bu yönde bir ayrıma gitmemiştir. Bunun için iki temel neden vardır. İlki, değer kökenli ve tözel rasyonellik biçimleri, (Hunter, 1994: 150-1) diğer bütün rasyonellik biçimleri için bir ahlak ölçütü işlevi görebilecek tek bir evrensel Kant'çı ahlak buyruğu olarak tanımlanan şeyi oluşturmaz. Aksine bu rasyonelite biçimleri arzu edilmeyen toplumsal neticeler yaratabilen uzlaşmaz etik bölümlenmeler sunar. İkinci olarak, Weber'in amaç- araç ahlaki ayrımında kullandığı örnekler, tarihi ve siyasi şartların özellikleriyle yakından ilgilidir.

Araçlar ve amaçlar arasında bu çok genelleştirilmiş karşıtlık, Bauman'ın bürokratik yönetimi tamamen ahlakdışı olarak tasnif etmesine ve bürokratik yapıların kaçınılmaz olarak ahlaken hatalı olduğunu ifade etmesine yol açmıştır.

Weber'e göre ise bürokrasi özel bir etik yaşam biçiminin (Lebensführung) kurumsallaşmasıdır. Onun bakış açısına göre gayri-şahsi, istikrarlı, uzmanlığa dayalı ve hiyerarşik bürokrasi karakteri ahlaki zayıflık olarak ele alınmaz; bunun yerine bürokrasi “özel bir yaşam biçimi” veya işleyiş tarzı olarak sunulur (1978: 958). Bu kendine özgü “tarz”ın özellikleri, uzun bir teknik uzmanlık eğitimi, yeterlilik ve seçme sınavlarıyla göreve atanma; mesleğin kendisi, bürokratin, aile, arkadaş, tabaka bağlarının gerektirdiği ahlaki değerlerden bağımsız ve farklı ahlaki yükümlülükler ve sorumluluklardan oluşmaktadır (Hunter 1994:156).

Bürokrasinin istikrarlı, teknik ve hiyerarşik yapısı kişinin davranış biçimini belirleyen ahlaki etik şartları sağlar. “İyi bürokrat”ın etik özellikleri prosedürlere, kurumun amaçlarına sadakat, kendi şahsi isteklerinden fedakarlık etmek, amir ve memur olmanın gereklerini yerine getirmek, bir grup içinde birlik duygusuna sahip olmak gibi, zorlu etik çevre ve uygulamalarda başarı için gereken ahlaki özelliklerdir. Bununla birlikte bu özellikler, spesifik (bürokratik) örgütsel niteliklerden kaynaklanır. Bürokratin şahsi menfaatini feda etmesi, bürokratik talimatları yerine getirirken kendi vicdani değerlerini

bastırması gibi ahlaki eylemler, bireylerin kurumlarıyla uyumlu olabilmek amacıyla öğrenmesi gereken özelliklerdir.

Bauman'ın bürokrasinin ahlaki eğilimlerini net bir şekilde suçlaması, Weber'in bürokratik etik yaklaşımıyla uyuşmaz. Weber bürokrasinin ahlaki zaafiyetlerine dikkat çekmekle birlikte Bauman gibi kesin hükümde bulunmaktan kaçınmıştır. Bauman'ın yargılaması oldukça steril bir yaklaşım gibi görünmektedir. Bürokrasiler içinde bulunduğu tarihi ve siyasi özel şartlardan bu şekilde soyutlanarak yargılandıklarında "steril" sonuçlar elde edilmesi doğaldır (du Gay, 1999: 581). Weber'in de ifade ettiği gibi bürokratikleşme herhangi bir özel durum karşısında kullanılabilecek somut talimatlar söylemez. Bu yüzden her bir bürokratikleşme süreci kendi özel şartları içinde analiz edilmelidir (Weber, 1978 II: 990-1). Bauman farklı düşünmekle birlikte bürokrasileri içinde buldukları siyasi – tarihsel şartlar çerçevesinde ele almak, somut yargılarda bulunmak için gereken ilk adımı oluşturur.

Weber'in Bürokratik Rasyonalite Yaklaşımında Durumsallık.

I Dünya Savaşı Boyunca ve sonraki yazılarında Weber'in en önemli kaygılarından biri Alman Devleti ve ulusunun ayakta kalmasıydı. Önceki çalışmaları da göz önüne alındığında, Weber'in Almanya'da siyasi eğitim ve siyasi irade eksikliği olduğunu düşündüğünü söyleyebiliriz. I. Dünya Savaşı boyunca iktidarların zayıf görünümü Weber'i kaygılarında haklı kılmaktadır. Weber'e göre (1987:110), Wilhelm döneminde siyasal sistem açık bir iktidarsızlık sergilemiştir. Parlamento (Reichstag), politika ile ilgisi olmayanlar bir yana, politika için yaşayan "gerçek politikacılar için bile çok düşük bir eğitim zemini sağlıyordu. Hükümetin bakanları çoğunlukla bürokratlar arasından atanıyorlardı ve Parlamento'ya değil de Kaiser'e karşı sorumluluk taşıyorlardı. Dönemin bürokratları bakanlık gibi görevlere kendilerini layık görüyorlardı ve parlamenter rejimin kendilerini denetlemesine karşı çıkıyorlardı. Bu şekilde ortaya çıkan bürokratik egemenlik öte yandan kurallara uyan bir görünüm kazanmıştır. Görevde kalmaları seçmenlere değil de Kaiser'e bağlı, karşısında örgütlü bir muhalefet hareketi olmayan, kişisel insiyatif eksikliğinin olduğu bir bürokratik sistem ortaya çıkmıştır. Weber'in önem verdiği kişisel sorumluluk biçimleri Alman hükümet sisteminde önemli ölçüde eksikti.

Bu bağlamda yaratılıştan memur özelliklerine sahip olan Alman bürokratları, kendine özgü bürokratik ahlaki ilkeleriyle Alman siyasal yaşamında başat aktörler haline

geldiklerinden, politikacıların etkinlikleri ve sorumlulukları azaldı. Bu gelişmenin bedeli de siyasi lidersizlik olarak ortaya çıktı. Bu olgu “bürokratların egemenliği” olarak adlandırılmaktadır. Başarı açısından bakıldığında, Alman bürokrasisi dünya’da ender rastlanan saygınlığa sahip olsa da onların güç sahibi olmaları siyasal sistemi güçsüz kılmıştı ve etkinliğini zayıflatmıştı(Weber 1987: 111).

Weber’e göre, Wilhelm dönemi güçlü parlamenter liderlerin gelişmesi için gerekli şartları sunmamıştı. Almanya’da profesyonel politikacıların siyasal güçleri, sorumlulukları olmadı: daha çok dolaylı roller oynadılar. Politikayı meslek olarak seçmiş olan, siyasi kurumlara seçim galibiyetiyle gelen ve siyasi kurumların gerektirdiği becerilere sahip, kamusal tartışmalarla ve hitabet yoluyla gerekli becerileri edinmiş olan kişiler, Weimar Cumhuriyetinde etkin olarak hizmet etmek ve başat aktörler olmak imkanına sahip değildi (Weber, 1987: 112-113).

Weber’in bu düşünceleri O’nun esas kaygısının siyasal yaşam ve kurumların bürokratlar ve bürokratik zihniyetten kurtarılması ve böylece profesyonel politikacıların devleti ve siyasi kurumları bürokratik egemenlikten kurtarmak için gereken şartları tespit etmek olduğunu anlaşılır. Bürokratik egemenliğin devleti olumsuz yönde etkilediğini açıkça gözlemleyen Weber, bürokrasiye güç ve avantaj sağlayan üstünlüklerin siyasi kurumlara uygun olmadığını ve bu kurumlar arasında doku farklılığı olduğunu ifade etmektedir. Ne kadar becerili olsa da bürokratların devletin ve toplumun mukadderatını belirleyen siyasi kurumlarda bulunmasının olumsuz sonuçlara yol açtığını gözlemlediğinden bu gelişmeyi eleştirmekte ve çözüm yolları aramaktadır.

Weber’e göre modern devletlerde en önemli sorun parlamentonun bürokrasi karşısında nasıl güç sahibi olacağıdır. Eğer parlamento en üst siyasi güç değil ise diğer sorunların önemi yoktur (Weber, 1987: 113) Weber ulusal politikaların belirlenmesinde bürokrasinin etkisini azaltacak uygun bir alan olarak güçlü bir parlamentonun savunuculuğunu yapmıştır. Bu açıdan parlamento gerçek siyasi liderlerin seçilebildiği bir mekan olması bakımından önemlidir. Ayrıca kamu bürokrasisinin karşısında denge unsuru olarak çıkacak olan kurumun kitle partilerinin yarıştığı, karizmatik liderlerin kendi politikalarının ve partilerinin desteklenmesi için seçim faaliyetleri yoluyla toplumla aktif iletişim kurduğu, dinamik politikaların cereyan ettiği parlamento olmasını yeğlemektedir. Bürokratların dar ufukları ve menfaatçi yaklaşımlarına karşın politikacı ulusal, insancıl,

toplumsal, ahlaki, kültürel, dünyevi ya da dini amaçlara hizmet edebilir (Germain, 1995: 251).

Weber bürokrasi ile demokrasi arasında yakın bir ilişki olduğunu düşündüğünden siyasi ve bürokratik kurumların ilişkilerinin düzenlenmesine özel bir önem vermektedir. Demokratik yapıli toplumlarda siyasal taleplerin karşılanması ve gerçekleştirilmesi geniş ölçekli bürokrasilerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu esnada bürokrasiler siyasiler tarafından kontrol edilmezlerse veya denetim altında tutulamazlarsa bürokrasinin doğal eğilimi olan siyasi güce nüfuz etme veya siyasi liderlerin rolünü gasp etme eğilimi harekete geçer (Weber, 1987: 212). Politikacı ile bürokrat, yaşamın farklı kurallarına tabidirler ve farklı alanlarında yer almaktadırlar. Bürokratlar ve politikacıların davranışları birbirinden farklı sorumluluk türlerine sahiptir. Bu yüzden Weber her bir kesime farklı etik protokoller uygulanması gerektiğini düşünmektedir.

Weber yaşadığı dönemde politikacı-bürokrat ilişkilerini gözlemleyerek gerçek bürokratin asla siyasete karışmaması gerektiğini söylemektedir. Memurlar görevlerini öfke, nefret ve sevgi gibi kişisel duygularından arınmış olarak yerine getirmelidir. Tamamen farklı bir sorumluluk konusu oluşturan siyasetçilerin davranışları, bürokratik davranış özelliklerinden tümüyle farklılık gösterir ve üstelik birbiriyle çelişir. Bir bürokrat kendine verilen talimatın uygulanmasında bir takım sorunlar tespit ettiğinde bunu amirine bildirdikten sonra amiri emrin uygulanmasında ısrar ediyorsa, kendine verilen emri uygulamak zorundadır. Ahlaki sakıncaları olan talimatlar bürokratin kişisel vicdanına uygun düşmese dahi emirlere itaat etmek bürokrasi etiğinin gereği durumundadır. Weber'e göre bürokratlar meslek etiğinin gereklerini yerine getirip sorunlu gördükleri emirleri uygulamalıdır. Eğer bu "üstün" etik ilkeler olmaz ve bürokrat kişisel değerlerini inkar etmez ise tüm bürokratik cihaz işlemez hale gelir ve çöker. Ancak politikacı ahlakında ise Weber siyasetçinin sorumluluğunu plebisiter önderlik derecesine kadar yükseltse de (Schroeder, 1996: 172), siyasi liderlerin eylemleri onlara inkar edemeyecekleri ve başkalarına aktaramayacakları sorumluluklar yükler. Politikacının başarısızlıklarda başka yerde gerekçe aramasını şiddetle eleştirir (Weber, 1987: 116) ve yeri geldiğine kahramanca sorumluluğu üstlenmesini önerir (1987: 125).

Weber siyasi ve bürokratik davranışın bileşenlerini ayırmış ve sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Bürokrasi ve bürokratik davranışın sınırlarını belirleme çabası, Weber'in yirminci yüzyılın başlarında Almanya'da bürokratik egemenliğin ülke için ağır neticeler

yaratacağı endişesinden de kaynaklanmaktadır. Weber bürokratik egemenliğin Alman devletinin akıbetini kötü etkileyeceği görmüş ve siyaset ile bürokrasi arasındaki sınırları çizme endişesinde olmuştur. Bauman bürokratların kişisel ahlaki sorumluluklarını taşımaları gerektiğini, aksi takdirde bürokratların teknik karar alıcı olacakları ve bürokratik davranışların her birinin ahlaki bir bütünü oluşturmayan eksik parçalar şeklinde kalacağını söylemektedir. Bauman bürokratik cihazda bütünü oluşturan bürokratik sürecin sadece bir parçasını yerine getiren bürokratların yaptıklarının sonuçlarından uzaklaştırılmalarıyla ahlaki bütünlüğün işlevsiz parçalar niteliğine bürüneceği ve sonuçla ilişkisiz ahlaki sorumluluk sahibi olacağı düşüncesindedir. Bu süreçte ahlaki bütünlük parçalanır ve bürokratin ahlaki sorumluluğu parçası olduğu sürece karşı yabancılaşır.

Weber'e göre modern toplumun önemli bir özelliği çoğulculuk ve sosyal farklılaşmadır. (1986: 176-7). Weber insan davranışlarını destekleyen ve bütünleştiren tümleşik bir ahlaki kişilik tiplemesini redderek, birbirinden farklı pek çok etik alanlar bulunduğunu, bunlarında homojen bir "iyi" tanımı sunamayacağını ve doğal hiyerarşi içinde karşılığının bulunamayacağını söylemektedir. Bu yaşam düzenleri arasında kaçınılmaz ve üstün farklılıklar aramak yerine Weber, farklı toplumlar, dönemler ve toplumsal kesimler için farklı ahlaki ilkeler sistemi olduğunu söylemektedir. Bu bakımdan isabetli yargılarda bulunmak için yerel, tarihi ve toplumsal şartların göz önüne alınması gereklidir. Weber yaşamın bürokratik şekilde düzenleme taleplerinin naif –romantik sosyalist ekol tarafından da savunulduğunu ama sonuçta bürokratik tahakkümün ortaya çıkmasını durumsallığa örnek olarak göstermektedir. (Rorty, 1991:7).

Weber belli bir dönemde ve belirli bir zamandaki şartlara göre elde edilen kriterlerin başka toplumlarda ve başka zamanlarda uygulanmaya çalışılmasının beyhude, verimsiz ve hatta tehlikeli olduğunu söylemektedir. Bürokrasinin tekelci eğilimleri, 20. yy başlarında Almanya'da siyasal ve toplumsal alanların özgürlükleri açısından devamlı bir tehdit oluşturmuştur. Bürokrasinin diğer alanlara yayılma ve hegemonya altına alma eğilimleri sosyalist söylemin gidişatında da görüldüğü gibi gelecekte insanların özgürlüklerinin tamamen ortadan kalktığı ve köleleştiği bir yaşam düzeni tehlikesini içinde barındırmaktadır. Bürokrasi bunu da rasyonelleşme adına yapar. "Teknik" olarak rasyonel şekilde "iyi yönetim"in şartlarını ve gereklerini belirledikten sonra toplum için gerekenler neler olduğu yine bürokrasi belirleyecek ve yine bunlar bürokrasi tarafından sunulacaktır. Bürokratların kendilerini devlet yönetiminde doğrudan sorumluluk alma

konusunda yetkili gördükleri andan itibaren, yönetim etiği artık bağlı bulunduğu zeminden köklerini koparır ve yönetimin siyasal bir süreç olduğu gerçeği de ortadan kalkar.

Bürokrasi görev duygusu, uzmanlık ve işbölümü, objektiflik ve örgütsel sorunların çözülmesi gibi konularda çok başarılıdır ve bu testlerden kolayca geçer. Ancak burada söz konusu olan hizmet etmek, politikaları uygulamaktan ziyade siyasi başarıdır. Bürokratik yönetim tarzının siyasi sorunlarla ilgilendiği her durumda başarısızlıkla karşılaşması yadsınamayacak bir gerçektir. Bu durum tesadüfi olmak yerine somut nedenlere dayanır. Öncelikle siyasi yapılar ve olaylar kendine özgüdür. Birbirine benzer siyasi yapı, işleyiş ya da sorunlara rastlamak gerçek yaşamda mümkün değildir. Bunun yanında bir bürokratin kendi vicdani kanaatleri doğrultusunda bir siyasi çatışmaya katılması veya müdahale etmesi onun görevi değildir. Siyasi müdahale ya da aksiyonlar genellikle taraf olmayı, çatışma, eleştiri ve muhalefeti gerektirir. Öte yandan bürokratin tarafsız davranması, kendi kanaatlerinin ve eğilimlerinin üstesinden gelmesi, kendi siyasi görüşleriyle uyuşmayan görev ve talimatları yerine getirmesi, dürüst ve rasyonel davranması, övünç ve gurur kaynağıdır. Bürokrata görev veren siyasi lider ise daima siyasi sorunları çözmekle uğraşmalıdır. Bürokrasiyi denetimi altında tutmak siyasilerin temel görevidir. Sadece merkezi otorite değil, her düzeyde hatta bazı durumlarda alt düzey otoriteler dahi siyasi önem taşıyabilmektedir. Bu bakımdan bu alanlardaki sorunların çözümü siyasi kurumların görevidir. Bürokrasi egemenliğine karşı denge sağlaması gereken siyasetçilerdir. Bürokratlar üst düzey atamaları güç mücadelesini bürokratik egemenlik mücadelesi olarak görürler. Bürokrasi aynı zamanda siyasi kurumların denetiminden mümkün olduğunca kurtulma çabasına da girer. Üst düzey bürokratik mevkilere tayin için siyasilerin inisiyatifini azaltma çabasında olurlar (Weber, 1987: 96,97).

Politikacılar ise parti sistemi tarafından şekillendirilmiş ve parlamentoda örgütlü muhalefet ve rekabet sistemi içinde mizaçları etkilendiğinden, bürokratlardan tamamen farklı bir yaşam biçimine sahiptir. Parti liderleri daima güç elde etmek ve elinde tutmak için gereken etik tutumlara ve siyasi yeteneklere sahiptir. Politikacılar, eğitilmiş uzmanlık, adanmışlık ve tarafsızlık gibi özelliklerden ziyade acımasız ve belirsiz, kaypak siyasi ve ekonomik çevrede karşılaşacağı menfaat çatışmalarından galip çıkmak için gereken donanımlara sahiptirler.

Weber yirminci yüzyılın başlarında Almanya'da kamu bürokrasisinin temsili bütünlüğü sağlama iddialarını ve profesyonel politikacı olmak istemelerini bürokratların

yetersiz donanımları sebebiyle tehlikeli olarak değerlendirmektedir. Siyasal özgürlük ve sosyal yaşamın dinamizmi, bürokrasinin topluma önerdiği bürokratik yapılanma biçimleri içerisinde yer almayan olgulardır. Dönemin Almanya'sında bürokrasinin ulaşmak istediği sistem ise "hükümsüz bir yönetim"dir. Bu noktada Bauman'ın bürokrasi eleştirisi Nazi rejimi ile Alman bürokrasisi arasındaki ilişki göz önüne alındığında daha da netlik kazanır. Alman sivil bürokrasisi Nazizmin emellerini yerine getirme hizmeti görmekten ziyade Nazi Partisi'nin (NSDAP) siyasi yeni düzeni gerçekleştirmek amacıyla devamlı olarak müdahalelerine maruz kalmıştır (Caplan, 1988: 322). Naziler Alman bürokrasisinin kendi yaşam düzenlerini yaşamalarına izin vermemiştir. Bürokrasinin devletin ve milletin bütünlüğünün temsilini kendisine rezerve etmesini kabul etmemişlerdir. Devlet cihazının bürokratik karakterini aşırı siyasallaşma ve bürokratlarla ilişkileri kişiselleştirme yollarıyla aşındırarak bürokrasinin siyasal sistemdeki rolünü bertaraf etmiştir.

Sonuç

Bürokratik gücün yayılmasına yönelik eleştirilerin nedenleri açısından Bauman, Weber'den oldukça farklı bir yaklaşım göstermektedir. Weber'in kötümser tahlilleri daha çok 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Alman siyasi sisteminin özelliklerinin etkisinde kalmıştır. Bauman ise bürokratik gücü eleştirirken herhangi bir siyasi sistem ya da dönem farkı gözetmemiştir. Bürokratik egemenliğin kötülüğünün evrensel olduğunu vurgulamıştır. Görüldüğü gibi, Weber'in bürokratik gücün gelişmesi ilgili düşünceleri Bauman'dan farklılıklar göstermektedir. Fakat bu durum, bürokratik etiğin meşru olmayan bir şekilde siyaset alanına yayılmasından kaynaklanmıştır. Alman bürokrasisi böyle davranarak kendi yeteneklerinin sınırlarını aşmış oluyordu. Bürokrasinin yeteneklerinin ötesinde güç sahibi olması, sorunların ana kaynağını oluşturuyordu. Ancak bürokrasinin aşırı güç elde etme eğilimine sahip olmasıyla birlikte, sürecin sonunda ortaya çıkan siyasi sonuçlar ile etik olarak ilişki kurmaması temel sorunlardan birini oluşturmaktadır.

Bauman açısından bakıldığında ise sorun tamamen farklıdır. Bürokrasi her hal ve şartta eleştirilmelidir. Bürokrasi, "insani" etik hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli ölçüde yetersiz kalmaktadır. Bauman' göre bürokrasinin nihai ahlaki hedefler belirlemeye ve şekillendirmeye kalkışmaması, onun hata yapmaması anlamına da gelir.

Bauman, Weber'den farklı olarak sosyolojik veya tarihi bir bürokrasi izahı getirmekten ziyade bürokrasiyi ahlaki hataların bir semptomu olarak yorumlamıştır. Bu

yorumlamasında ise daha çok teorik ve soyut davranarak getirdiği etik eleştirilerin daha kapsayıcı ve gencl olduğunu söylemek mümkündür. Bauman'ın yönelttiği bu eleştiriler açısından, Weber'in sağladığı yer ve zaman gibi görecelilikler olmadığından bürokrasinin sonuç sorumluluğundan kurtulması daha zordur.

Bauman'ın bürokrasiyi ahlaki sorumluluktan kurtaran karmaşık açmazları çözümlene çabasında olduğu da gözlemlenmektedir. Weber'e göre bürokrasinin ahlaki zaafiyetleri içsel olsa da yer, zaman ve koşullara göre artar veya azalabilir. Bauman'a göre ise bürokraside soykırım potansiyeli hep vardır. Modern bürokraside bürokratlar yaptıkları ve katıldıkları süreçlerin ahlaki sonuçlarının sorumluluklarından kurtulma konusunda oldukça geniş imkanlara sahip olmaktadır. Bu bakımdan Bauman modern bürokrati belirli bir kişi idcaliyle sorumlu tutmaya çalışmaktadır. Bauman'a göre insanoğlunun temel etik davranışlarının belirlenmesinde kişinin kendi vicdanı rol oynar. Ancak bu mecaz bireyleri sorumlu tutma konusunda, tüm bireylere uygulanacak kolay bir anahtar sağlamaz. Oldukça gelişmiş farklılıklar ve çoğulculuk barındıran modern yaşam, birbirinden çok farklı ve indirgenmesi mümkün olmayan çok farklı etik kimlikler barındırmaktadır.

Bauman'a göre bir yandan hümanist değerleri yücelten ve geliştiren modern yaşam, aynı zamanda eski ile kıyaslanamayacak büyüklükte ve vahşette katliamları gerçekleştirebilecek modern bürokrasinin gelişmesini de sağlamıştır. Bütün ilişkilere uygulanabilir formüleleştirilmiş talimatlar oluşturulmasını sağlayan etik bir anlayış mümkün değildir. Duygusal alan, ticaret, aile, kurum içi, arkadaşlık, gündelik yaşam, çocuklarla ilişkiler, rakiplerle münasebetler veya suçlularla ilişkiler gibi birbirinden farklı ama bireyin her zaman yaşamak zorunda olduğu ilişkilerde kullanılacak tek bir ahlaki ilkeler manzumesi önermek imkansızdır.

Bauman'ın rasyonalitenin yarattığı etik sorunları incelemesi Nazi Almanya'sı örneği üzerinden olmuştur. O'nun genellemeciliği, genel geçer etik ilkeler önermek konusunda değil; modern bürokrasilerin soykırım yapabilecek potansiyeli içinde barındırmasıdır. Bürokrasilerin rasyonalizasyon sürecinde yeniden yapılanması "insan" bürokrat ile eylemlerinin sonuçları arasındaki ahlaki ilişkiyi kopardığından, Bauman bürokratin eylemleriyle sebep olduğu ahlaki sonuç arasındaki ilişkinin oluşturulması ve bürokratin sorumluluğunun sağlanmasını önermektedir. Modern bürokratik örgütler bireylerin eylemlerinin ahlaki sonuçlarından kopmalarına imkan sağlamaktadır. Bauman'ın

endişesinin temelinde yatan sorun budur ve önerisinin özünü birey ile davranışları ile ahlaki ilişkinin korunması oluşturur.

1930'lu yıllarda Almanya'da sorunların kaynağı siyasiler tarafından Yahudiler olarak belirlenmiştir. Bir defa siyasi hedef belirlendikten sonra bu sorunun çözümü bürokrasiye bırakılmıştır. Bürokrasi de sorunu en "rasyonel" çözümü bulmak için harekete geçmiştir. Sorun en hızlı, en az maliyetli teknolojiye dayanılarak çözülecektir. Bürokrasi rasyonel çözüm arayışlarında önce Yahudilerin Almanya dışına gönderilmelerini önermiş ve bunun için Polonya, Rusya ve başka ülkeler önermiştir. Bürokratik rasyonellik çerçevesinde nakliye maliyetleri, personel, örgütlenme, ödenek gibi unsurlar hesaplanmış, matematik, istatistik, muhasebe, planlama vb bilimsel tekniklerden yararlanılmıştır. Yayılan Nazi Almanya'sında Yahudilerin gittikçe daha uzağa nakli yerine "imha" edilmesi bürokratik rasyonel kurallarla yapılan hesapların sonucudur. Daha az harcama yapılacak, ulaştırma, araç gereç ve personel tasarrufu sağlanacaktır.

Bauman Nazi Almanya'sı örneğinin en yararlanarak bürokratik rasyonalitenin ve modern bürokrasilerin sadece belli zaman ve bölgeyle kısıtlı olmayan etik dışı doğasını göstermekte oldukça başarılı olmuştur. Bu bakımdan modernleşme çizgisi gittikçe artan demokratik toplumların bürokratik rasyonalite arayışlarında "insani" odak noktasından ayrılmamaları konusunda önemli bir uyarı yapmaktadır.

KAYNAKLAR

ARENDDT, Hannah (1994). *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, Penguin, London.

ARENDDT, Hannah (1976). *The Origins of Totalitarianism*, New York, Harvest.

BAUMAN, Zygmunt. (1997). *Modernite ve Holocaust*, (Çev. Suha Sertabipoğlu), Sarmal Yayınları, İstanbul.

CAPLAN, Jane. (1989). *Government Without Administration: State and Civil Service in Weimer and Nazi Germany*, Clarendon, New York.

COŞKUN, Bayram ve ASUNAKUTLU, Tuncay (2001). "Max Weber ve Bürokrasi Teorisi", *Türk İdare Dergisi*, S.432:171-191.

DU GAY, Paul. (1999). "Is Bauman's Bureau Weber's Bureau?: A Comment.*British Journal of Sociology*, Vol. 50, No.4 : 575-587)

ELİAS, N. (1996). *The Germans: Power Struggles and the Development of Habitus in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Polity Pres, Cambridge.

FİNE, Robert. (2001). "Hannah Arendt: Politics and Understanding after the Holocaust", Fine, Robert (Ed), *Social Theory after the Holocaust*, Liverpool, Liverpool University Press.

FİNE R. Ve Hirsch, D. (2000). "The Decision to Commit a Crime Against Humanity", Tritter, J. Ve Archer, M. (der), *Rational Choice Theory: Resisting Colonization*, London, Routledge: 183-199.

GERMAİN, Gil. (1995) "Revenge of Sacred: Tehcnology and Reenchantment", A. Horowitz and T. Maley (der), *The Barbarianism of Reason: Max Weber and the Twilight of Enlightenment*, Toronto, The University of Toronto Pres: 267-287.

GİBBONS, Robert, (2003) "Team Theory, Garbage Cans, and Real Organizations: Some History and Prospects of Economic Research on Decision-Making in Organizations", *Industrial and Corporate Change*, S. 12: 53-87)

HUNTER, Ian. (1998) *Rethinking the School: Subjectivity, Bureaucracy, Criticism*, Allen & Unwin, Sidney.

MALEY, Terry. (2004). "Max Weber and the Iron Cage of Technology", *Bulletin of Science, Technology & Society*, Vol. 24, No. 1, Feb. 2004

- MİLGRAM, Stanley. (1983). *Obedience to Authority: An Experimental View*, Harper & Row, New York.
- O’KANE, R. (1997) “Modernity, the Holocaust and Politics”, *Economy and Society*, S.26: 4-61.
- OKTAY, Cemil (2003) “Bürokratik Örgütlerde Beklenmeyen Sonuçlar”, *Polis Dergisi*, EGM, S. 36,
http://www.egm.gov.tr/apk/dergi/36/web/kamu_yonetimi/prof_dr_cemil_oktay.htm,
(29.1.2005)
- RORTY, Amelia O. (1991). *Mind in Action: Essays in the Philosophy of Mind*, Beacon Pres, Boston.
- WEBER, Max. (1978). *Economy & Society*, Berkeley, University of California Pres.
- WEBER, Max. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev: Zeynep Gürata) Ayraç Yayınları, Ankara.
- WEBER, Max. (1986). *Sosyoloji Yazıları*, H. H. Gerth ve C. Wright Mills (der). (Çev: Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul
- SCHROEDER, Ralph. (1996). *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, (Çev: Mehmet Küçük), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.